

OS GALOS

REVISTA DE DIVULGACIÓN DA
CULTURA MARÍTIMA E FLUVIAL

7º VI-3-21-95

BUEU 2019
Nº 13

Federico Ribas: Máscara e realidade

Xaime Toxo

O día 3 de outubro de 1936 Federico Ribas Montenegro, de 45 anos de idade, abandona o porto de Vigo con rumbo a Bos Aires no vapor de 14.000 Tm. *Highland Monarch* da compañía British Royal Mail. Un mes e catro días despois desembarca no peirao para cruceiros enfronte do Hotel de Inmigrantes. Un espazo recoñecible, nese mesmo lugar puxera pé por primeira vez en 1907, con 16 anos. Aquela fora unha travesía aventureira, esta outra pola contra é pesarosa e melancólica, con días dabondo para pensar e recordar todo o que deixa atrás. Sobre todo e fundamentalmente para reflexionar sobre as dúas cuestións que, con seguridade, amargaron aínda máis aquela fuxida. Por unha banda, a guerra que acababa de comezar en España; pola outra, cal vai ser o destino dos seus amigos, republicanos coma el mesmo, perseguidos con asaño polo novo réxime de autoridades fascistas que acaban de promover, o 18 de xullo dese mesmo ano, unha rebelión militar contra a Segunda República Española. Cal vai ser a sorte que correrán Francisco, Maruja, Alberto, José ou Johan é un enigma que nese intre descoñece.

Federico Ribas no seu estudo

Mesmo o que vai acontecer cos republicanos demócratas, cos galeguistas que tanto loitaron polo Estatuto, cos socialistas e anarquistas que puxeron en marcha as medidas para rematar co réxime feudal de explotación á que estaban sometidas as humildes clases traballadoras.

Que vai ser desa esperanza de redención e modernización que representa a república, e que con absoluta certeza el asume como necesaria e propia. Talvez podería agacharse e calar, arrepentirse e someterse, incluso colaborar e denunciar. A orixe social, a fama internacional, os vínculos familiares, non ter participado en actividades políticas...

Sen dúbida, son bazas que poderían telo axudado. Mais o que sinte é repugnancia e noxo. E iso que ningún sería capaz de demostrar que máis alá de colaboracións profesionais con xornais autonomistas como *Galicia*, ou republicanos como *El Pueblo Gallego*, el puxese, nalgún intre, o seu talento de artista consagrado en campañas de apoio a causas agora perseguidas polos novos amos da situación.

Vaia paradoxo, matina, porque os novos amos eran os vellos amos de sempre. Mais non, non houbo carteis asinados co seu nome na campaña de apoio ao Estatuto. Pensa que si llo tivese pedido Carballera seguro que tería participado. Tampouco hai rastro de ningunha doazón ou entrega a organizacións partidarias ou sindicatos. O da política non fora o seu mundo. Con todo lembra a emoción que sentira diante dos carteis deseñados por Castelao para a campaña do referendo dun Estatuto para Galicia. “Pra que remate esta vergonza”, estampara nun deles, unha vaca enfraquecida alimentada por unha muller campesiña que está sendo muxida ata o desfalecemento por un burgués traxado de banqueiro. Sinxelo e eficaz. Sería el capaz de conseguir un estilo tan preciso e identificable?

Á vez tan propagandístico e de tanta calidade. Como moito coida que se acercara a ese estilo épico co encargo que lle fixera a factoría de tractores Fordson. Unha xuga de cabalos esvaecidos deixa paso a un moderno tractor cun fondo de bandeira republicana e un lema que aspiraba a ser explícito: **AL SERVICIO DE LA REPÚBLICA**.

Pero niso consistía a publicidade, un oficio ao que lle dedicara a vida enteira, unha paixón que alimentou dende neno e que lle permitiu viaxar, coñecer cidades, gañar diñeiro, ás veces bastante diñeiro, ser premiado, gorentar de recoñecemento e admiración, estar preto de mulleres fermosísimas que tanto lle aquelaba debuxar.

Mulleres afoutas, ata certo punto atrevidas mais sen chegar a ser contestatarias, vangardistas ou revolucionarias, para as que rachar co papel de figurantes que lles concede a tradición é unha obriga, mesmo o deber de ser modernas. Unha auténtica obsesión en Ribas. Un modelo de muller deportista, urbana e autónoma, hedonista, á que lle gustaba o luxo e as festas. Un estereotipo co que Federico vai encher catálogos, revistas e carteis anunciando produtos hixiénicos de beleza, caros e refinados, só ao alcance dunha clase social privilexiada. Pero esa era unha das moitas caretas coas que se divirte e xoga. O debuxo publicitario, dalgún xeito, baséase na transgresión irónica dunha ilusión que non sempre se cumpre, un certo engano sen malicia, pensa. Non en balde os comezos como debuxante en Arxentina en 1908 realízaos nunha revista dirixida por José María Cao e Juan Carlos Alonso que leva por nome *Caras y Caretas*, un binomio este que, no seu caso, haberase de converter en destino. A careta funcionará como a máscara desa felicidade que nos prometen se consumimos os produtos dunha industria cosmética que empeza a popularizarse entre as clases medias liberais e urbanas que se están consolidando nos países industrializados, e que en España, país eminentemente agrario, supón todo unha novidade acoutada a un número reducido de cidades.

El, dotado dun talento natural extraordinario para o debuxo, capta á perfección os degoiros desta nova clase social que se aveciña. Bos Aires é un lugar excesivamente arredado dos centros onde se está producindo a metamorfose, coida que o futuro está noutra parte. Por iso decide abandonar Arxentina. Leva catro anos na cidade, en parte cumpriu xa unha etapa,

a dos inicios, xa é consciente da valía que atesoura. Toca regresar á vella Europa, continente ao que aínda lle quedan folgos e demos, foguetes que queimar, enerxía e poder suficiente para parir esa realidade nova que o está a cambiar todo a unha velocidade de vértice.

A onde dirixirse? Non ten dúbidas, París é a cidade elixida. Non podía ser outra. París representa a tea de araña onde pintores, escritores e poetas están destecendo cos fíos da modernidade o casulo de seda que simboliza todo o que el quere debuxar. A cidade onde se están fra-

gando os modelos dunha nova estética que el case pode respirar: o Art Nouveau.

En 1912, con vinte e dous anos, instálase a vivir nun andar preto do barrio de Montmartre. Acude a recibir formación por libre en academias de arte, o que non lle supón un gasto a maiores duns aforros que debe controlar. As xeiras de bonanza e penuria económica van ser unha constante na vida de Federico.

Axusta as necesidades ás estreiteces económicas ata que recibe a invitación de formar parte como director artístico da revista literaria en español que dirixe Rubén Dario, *Mundial Magazine*. Non podía ser noutro lugar, en París está baixo o influxo do impacto das vangardas, do modernismo ao construtivismo.

E el interésase pola obra de dous artistas claves na concepción do cartelismo e dun expresionismo que, aínda que afastado esteticamente do optimismo vitalista e inxenuo que caracterizará durante anos a súa obra, necesariamente utilizará cando teña que plasmar a represión nas horas tráxicas da persecución e os asasinatos.

Eses dous artistas son Ludwig Hohlwein e Ernest Kirchner. Mais aínda faltan anos para que iso suceda, mentres tanto namorase e casa cunha “parisina de pura cepa”, Georgina-Clotilde Boussange, e colaborará co semanario humorístico ilustrado *Le Rire*, onde, entre outros, publica Toulouse-Lautrec.

Pero está a piques de producirse un suceso que lles vai afectar directamente; a eles e a millóns de persoas máis no mundo: o atentado en Saraxevo contra o emperador Francisco Fernando de Austria. Un acontecemento que pon en marcha a maquinaria de guerra da que será coñecida como a Grande Guerra, e máis adiante a 1ª Guerra Mundial. Un enfrontamento no que ninguén cría, e moito menos quería, e que vai cambiar, por moitos motivos, a face do planeta. Federico e Georgina toman a decisión de abandonar París e instalarse nunha España neutral. Estamos en 1914 e tralas últimas eleccións parlamentarias nas Cortes españolas hai unha maioría de deputados afíns ao Partido Conservador, o Consello de Ministros está presidido polo coruñés Eduardo Dato.

Tres van ser os espazos vitais da parella nesta época: Vigo, Bueu e Madrid. Federico, de orixe catalá, nacera en Vigo o 26 de outubro de 1890. Fillo de Francisco Ribas Maristany, almacenista de efectos navais, pinturas e vernices con establecemento aberto no Areal. Seu tío é o conserveiro Juan Ribas Maristany, que está casado con Rosa Barreras Massó, curmá dos conserveiros de Bueu Gaspar e José María Massó García, seus compañeiros de toda a vida, cos que vai manter unha fraternal amizade de anos. O lustro que dura a guerra mundial foi venturoso para as empresas que venden directamente aos Ministerios da Guerra os produtos alimentarios necesarios para abastecer os frontes de batalla. Exportacións que lles permite unha grande acumulación de capital, modernizar as infraestruturas e sistemas de produción, ampliar os caladoiros de pesca e fortalecer a industria de construción naval. Algunhas das conserveiras galegas pasaron a ocupar os primeiros postos na industria pesqueira de España e Europa.

O departamento de deseño e publicidade das marcas pasa a ser unha cuestión de suma importancia na cultura comercial e empresarial. Os irmás Massó,

educados en universidades europeas, están poñendo en marcha un modelo de factoría que reproduce o que coñeceran no norte de Europa, un modelo herdeiro da revolución industrial, consolidado en Cataluña e Euskadi, e que eles queren implantar en Galicia. A futura factoría de Cangas do Morrazo será un exemplo paradigmático desta concepción e arquitectura industrial. Ao mesmo tempo teñen un nacente interese pola cultura, búlelles na cabeza a

José Signo, Luis Casado e Federico Ribas en Pescadoira Bueu 1927

conservación patrimonial e etnográfica, se rodean e se relacionan con artistas e escritores. E non teñen dúbidas de que o seu amigo Federico debe ser quen elabore a publicidade da empresa Massó. Fundamentalmente, encárganlle deseñar un catálogo que se publicará en 1924, editado en varias linguas, e as campañas de anuncios para xornais. Hai que ter en conta que Federico nesa altura xa é o ilustrador publicista máis recoñecido de España.

En 1916 decidira presentarse ao concurso de carteis anunciadores do xabón Heno de Pravia da Casa Gal. En total foron 460 autores os que concorreron a ese premio, dos que resultan elixidos tres: Bartolozzi, Penagos e Ribas.

A resolución definitiva é que sexa o cartel de Ribas o escollido para publicar. O recoñecemento trae consigo o seu nomeamento como Director Artístico da perfumería Gal, posto desde onde Federico vai sentar as bases da nova publicidade española. Unha publicidade que segundo mantén debe apelar ao persoal máis que ao social, ás emocións máis que ao racional, a persuasión e a sedución máis que ao utilitario.

O produto anunciado debe asociarse con conceptos como o refinamento e sofisticación. O xeito de facelo será mediante a representación dunha figura feminina estilizada e contextualizada en espazos e ambientes cosmopolitas, marcados por unha evidente modernidade na súa vertente máis lúdica. Estereotipo que elabora a partir do que el entende debe ser a muller que consume os produtos da casa comercial que anuncia.

O xeito de vestirse e comportarse, Federico identifica co propio dunha muller urbana de clase social alta, que el representa dinámica e independente, á

que lle gusta divertirse e comeza a ceibarse dos nós represivos que a acoutan a un papel de secundaria nun fogar patriarcal. Son ilustracións que buscan transmitir velocidade e movemento, a rapidez e o inmediato que exaltaran os futuristas, como os sinais de identidade dunha clase social, da súa maneira de vivir e relacionarse, que Federico procura esbozar a través de certos elementos da vida urbana e dos símbolos icónicos que a identifican: o automóbil descuberto, o iate de recreo, un elegante e exclusivo coche cama de primeira clase, o aeroplano a piques de despegar. Está nun cénit de esplendor creativo e produtivo. En 1917 gaña o concurso convocado para anunciar o premio a *La Novela Cómica* e un ano despois a convocatoria para elixir o cartel que anunciará o baile de mascarar do Círculo de Bellas Artes. De novo as máscaras. Os seus traballos aparecen nos xornais e revistas de maior alcance e relevancia en España: *Blanco y Negro*, *La Esfera*, *Nuevo Mundo*, *Estampa* e *Crónica*.

Tal vez os carteis de máis empaque e ambición artística e tamén os máis folcloristas e costumistas, desta época, sexan que os que lle encarga a adega Marqués del Real Tesoro para anunciar os viños Jerez de la Frontera. A partir de 1923 comezan a aparecer faixas cómicas da súa autoría no Faro de Vigo e a partir de 1925 en El Pueblo Gallego. A década dos anos vinte e os primeiros anos da década dos trinta son os da consagración de Federico Ribas como un dos debuxantes ilustradores dunha significación excepcional en España. Ningunha das posibilidades que lle concede un talento contrastado e consolidado quedan á marxe do seu facer sobre papel ou lenzo: arte publicitario, deseño, ilustración editorial, cartelismo, humor gráfico. Posúe asemade unha faceta como debuxante erótico para coleccións como *La Novela de Noche*, *La Novela Exquisita* e *La Novela Pasional*, traballos que asina co pseudónimo de *Mirko*. Obtén recoñecementos e premios en concursos convocados por empresas e padroádegos. Na revista *Crónica* chega a ter unha páxina propia: "*La página de Federico*".

O 28 de febreiro de 1928, a revista *Estampa* publica unha entrevista a Federico Ribas realizada polo poeta e xornalista Ángel Lázaro, despois de facer este un comentario sobre que Federico era nese punto o

debuxante mellor pagado de España, este responde: “*Non sei..., non sei. Dende logo non podoo ter queixa –aclara sorrindo-. Esta casa edifíqueina ao meu gusto (unhas liñas antes o xornalista indicara que dende unha das xanelas albiscábanse os outeiros da Moncloa), podoo satisfacer os desexos dunha viaxe, pasar os veráns en Galicia...*”. A repentina saudade da terra suscita a curiosidade do entrevistador: “*No seu pobo?*”, pregunta, “*En Vigo mesmo?*”. Ao que Ribas responde: “*Non. En Bueu. Atraveso a ría deica Cargas e de aí chántome en Bueu decontado. Alí teño unha casaña e un pequeno cacharro de gasolina para rodar por aquelas estradas*”.

Federico está unido a Bueu por motivos familiares, de amizade, comerciais e seguramente emocionais. Federico ama Bueu, é un retornado feliz, un triunfador que dalgún xeito descansa do estrés e das preocupacións nesta xeografía illada de urbes; un retiro que por outra banda lle serve para recuperar imaxes dun mundo tan distinto do seu actual, posuidor doutra autenticidade que tamén intenta captar e reflexar, as capas para a revista *Industria Conservera* da década dos 30 son claro exemplo destes intentos. O seu coñecemento de Bueu debe vir, probablemente, de canda neno. A súa tía Rosa Barreras é filla de Esperanza Massó i Ferrer, filla á súa vez do patriarca da saga, Salvador Massó Palau, avó dos seus coetáneos Gaspar e José María, os futuros conserveiros irmáns cos que mantén unha sintonía fraternal. Non sería difícil imaxinalos de meniños armando veleiros utilizando as plumas brancas dos chocos e desafiándose en retesías para ver cal delas sorteaba durante máis tempo as ondiñas do areal de Bueu, praia da que lle falaría a Georgina en París como un deses paraísos que retornan ao recordo dunha nenez lonxana. Anos despois, Federico vai debuxar a unha idealizada Georgina xogando á pelota neste mesmo areal cunha dorna detrás.

Georgina é unha parisina lanzal que se baña cos peitos ao aire, xoga coa pelota diante dunha dorna e escandaliza debidamente aos que se deixan someter baixo os resortes dunha moral cargada de prexuízos medievais. Pero as cousas están mudando naquela España pre-republicana. A anécdota de Georgina enfrontándose en público a unha veciña que rosmara que “a francesa” quería roubarlle o home contouse

en Bueu durante anos. Para deixarllo claro, Georgina espetáralle en público e con sotaque francés: “*Tu marido, tu marido... Tu marido será mío cuando yo quiera*”. Federico e Georgina, instalados en Madrid, pasan veraneos de meses en Bueu. Que saibamos alugaban, ou utilizaban vivendas familiares prestadas, na rúa do Príncipe, unha casa hoxe desaparecida propiedade dos Massó, na que tamén viveu a familia Santos. Outra das vivendas da parella foi unha casa adosada á mansión de Silveiras na zona de Pescadoira. O complexo de Silveiras, incluía a mansión central familiar e dúas vivendas anexas de servizo separadas da principal por portóns que permitían o acceso de vehículos á finca xardín posterior. Foi mandada edificar por Salvador Massó Ferrer, iniciais, SMF, que figuran no estampado cerámico da fachada enriba da data de inauguración en números romanos: MCMXXI. Salvador e Juan Ribas Maristany, tío de Federico, estaban emparentados. Hai unha suxerida terceira estadia na praia de Beluso que non se consegue documentar. Federico é un home de mundo, de múltiples relacións sociais, amante da boa vida e dos praceres que esta lle dispensa, que se atopa cómodo tanto na taberna mariñeira como no casino señorito. Na España convulsa do primeiro tercio do século XX, representa o afán modernizador desa parte da burguesía que confía no estado republicano para levar adiante as reformas imprescindibles.

bles de xusticia social, agrarias e de instrucción pública que o país demanda para acabar coas ataduras do antigo réxime. As dúas Españas machadianas enfrontadas acabarán por xear o corazón de Federico Ribas. El, nesa altura xa se concibe máis artista que publicista e comprácese coa compañía de persoas que amosan intereses intelectuais e artísticos.

Poetas, fotógrafos, novelistas, ilustradores e xornalistas, constitúen unha forma de laboratorio de propostas e proxectos onde, sen dúbida, Federico vai descubrir o pulso asombroso da Institución Libre de Enseñanza, das Misións Pedagóxicas e da Residencia de Estudiantes. O seu compañeiro na axencia Veritas da casa Gal é o poeta e teórico da publicidade Pedro Prat Gaballi. Ao mesmo tempo é un asiduo contertulio que asiste de forma regular aos relatorios do café Granja el Henar, onde coñece, fala e se fai amigo dunha xeración extraordinaria de mozos galegos: Alberto Fernández *Mezquita*, Maruja Mallo, os irmáns Dieste, Cándido Fernández Mazas, Eugenio Granell... En Bueu, os seus amigos Gaspar e José María Massó realizan, baixo unha óptica conceptual e etnográfica, fografías e películas e interézanse pola historia e a arqueoloxía.

No ano 1928 poñen en marcha o que acabaría sendo o museo Massó de Bueu, Gaspar participara un ano antes na fundación do Museo de Pontevedra, na estela marcada pola Sociedade Arqueolóxica e a Xeración Nós de pescudar restos arqueolóxicos, documentar a etnografía local e estudar os arquivos históricos de cada comarca e territorio de Galicia, e contar en cada un deles cun centro de investigación e mostra de achádegos. Na foto que vimos, tirada en Pescadoira no ano 1927, Federico aparece acompañado polo dramaturgo José Signo e o fotógrafo Luis Casado. Son frecuentes neses anos as referencias admirativas que Johan Carballeira lle dedica, en distintos xornais onde colabora e aos debuxos e ilustracións que Federico realiza.

Algúns deles son os que crea para publicitar as marcas Massó e Ribas, a fábrica do seu tío Juan. Entre todos destaca una peza iconica, a alfaia da serie,

que vai ser unha homenaxe a Georgina. Federico reproduce nun “display” á súa muller mirándonos directamente aos ollos e, cun doce sorriso de triunfo garantido, incítanos a probar as exquisitas sardiñas dunha lata medio aberta. Aínda que pasaron anos, a forza da linguaxe comunicativa, hipnótica, un chisco perturbadora, desta xoia da publicidade segue cautivando a nosa atención. A peza ben podería titularse *O sorriso de Georgina*. O día 14 de abril de 1931 España declárase un estado republicano.

Durante eses veráns, en parte por azar e en parte debido ao labor de Federico, Bueu pasa a converterse no centro de encontro e reunión dun grupo de escritores, xornalistas, fotógrafos e artistas. Este grupo deixará memoria imborrable da súa estadia na vila a través de obras que o pequeno recanto mariñeiro e conserveiro lles trasmitía para que dalgún xeito sentisen a necesidade de pintalo, fotografalo, debuxalo ou contalo.

O futuro daqueles mozos e mozas é naquel punto ventureiro, prometedor, están convencidos de estar no mellor momento da súa carreira persoal e artística. O golpe militar fascista de xullo do 36 derruba, como un castelo de nai pes, calquera atisbo de esperanza. Dous meses despois, o 3 de outubro de 1936, Georgina e Federico, abatidos e melancólicos, enñan pola pasararela de madeira cara o ventre do cruceiro *Highland Monarch* con rumbo a Bos Aires. A esperanza ficara truncada.

A Biblioteca de Galicia da Cidade da Cultura celebrou o Día da Ilustración o pasado 30 de xaneiro, homenaxeando ao artista Federico Ribas Montenegro (1890-1952) cunha pequena exposición titulada “As liñas da beleza” na que se expoñen algunhas das obras máis “singulares” deste ilustrador, publicista e debuxante.

Esta e outras actividades estendéronse a todas as bibliotecas xestionadas pola Xunta e foron promovidas pola Consellería de Cultura e Turismo en colaboración coa Asociación Galega de Profesionais da Ilustración (AGPI).

